

духовних цінностей східной хрысціянскай цывілізацыі еўрапейцамі добы Контррэфармацыі.

Archbishop Ihor Isichenko (Kharkiv)

SCHOOL RHETORICS AND BAROQUE PREACHING AT KIEVAN SCHOOL CULTURE OF THE 17th CENTURY

School pedagogics of the Kyiv Mohyla coolege introduces a course of rhetorics into a new prospect. Synthesis of medieval scholastic and new humanistic techniques of the formation, fixed by Jesuit «Ratio Studiorum» (1586–1599), became a doctrinal basis of school pedagogics. Introduction a new culture of preaching in the Kyiv Orthodox metropoly is connected with St. Peter Mohyla's activity. Competitional – dialogical – character of a baroque culture has caused transformation of mutual relations of the Latin and Byzantian traditions at different levels of a religious life. A discursive registration of the confessional identity occurs in baroque preaching at means of post-Trent, Counter-Reformation ecclesiology's language.

Алена Шумовіч

АДЛЮСТРАВАННЕ ЖЫЦЦЯ І ДЗЕЙНАСЦІ СІМЯОНА ПОЛАЦКАГА Ў ЭКСПАЗІЦЫІ МУЗЕЯ-БІБЛІЯТЭКІ СІМЯОНА ПОЛАЦКАГА

У артыкуле расказваецца пра гісторыю стварэння і асаблівасцяў экспазіцыі музея-бібліятэкі Сімяона Полацкага, аб тым, як праз экспазіцыйную прастору раскрываецца шматгранная дзейнасць асветніка.

25 сакавіка 1994 года, да 365-годдзя з дня нараджэння Сімяона Полацкага, на яго радзіме, у Полацку, адкрыўся Музей-бібліятэка Сімяона Полацкага. Размясціўся ён пад адным дахам з Музеем беларускага кнігадрукавання ў будынку жылых келляў былога Богаяўленскага манастыра – помніку архітэктуры XVIII стагоддзя, у памяшканні былой Кацярынінскай царквы, што знаходзіцца над падмуркамі драўлянага будынка брацкай школы XVI ст., у якім

беларускага кнігадрукавання ў будынку жылых келляў былога Богаяўленскага манастыра – помніку архітэктуры XVIII стагоддзя, у памяшканні былой Кацярынінскай царквы, што знаходзіцца над падмуркамі драўлянага будынка брацкай школы XVI ст., у якім некалькі год працаваў Сімяон Полацкі. Гэта адзінае вядомае нам гістарычнае месца ў Полацку, звязанае з яго іменем. Тым больш, што да гэтага часу гэта выдатная асоба нідзе не была ўшанавана, хаця сваім талентам і дзейнасцю Сімяон Полацкі зрабіў вялікі ўклад у развіццё культуры двух народаў – рускага і беларускага.

У экспазіцыі музея-бібліятэкі Сімяон Полацкі паўстае як пісьменнік, грамадскі дзеяч, бібліяфіл, чалавек еўрапейскага ўзроўню адукаванасці і культуры. Бібліятэка, сабраная Сімяонам, была адным з самых вялікіх кніжных збораў XVII стагоддзя. Сімяон завяшчаў яе чатыром манастырам, у тым ліку Полацкаму Богаяўленскаму. Таму лагічна ўзнікла ідэя стварыць у гонар выдатнага палачаніна менавіта музей-бібліятэку, дзе наведвальнікі маглі б не толькі пазнаёміцца з экспазіцыяй, прысвечанай асветніку і гуманісту, але і ў літаральным сэнсе сутыкнуцца з той эпохай, дзякуючы адпаведна аформленаму інтэр'еру. Па-мастацку гэту ідэю ўвасобіў мастак Ігар Куржалаў. Экспазіцыя ўяўляе сабой інтэр'ер заходнееўрапейскай бібліятэкі XVII–XVIII ст. Музей-бібліятэка аб'ядноўвае музейную экспазіцыю, прысвечаную Сімяону Полацкаму, і навуковую бібліятэку з чыгальнай залай. Экспазіцыйная плошча складае 134,5 м кв. У музеі прадстаўлена больш за 5 тысяч кніг асноўнага фонду. Фонд навуковай бібліятэкі (больш за 12 тысяч адзінак захоўвання) уключае калекцыю заходнееўрапейскай і рускай кнігі XIX-пачатку XX ст., сучасную літаратуру гуманітарнага профілю, перыядычныя выданні. Збіранне матэрыялаў для музея пачалося ў 1991 годзе, практычна з нуля. Пачатак фундам будучага музея быў пакладзены ў Маскве на святочным сходзе, прысвечаным 500-годдзю Францыска Скарыны. У дар Полацкаму гісторыка-культурнаму запаведніку былі перададзены 12 кніг XVII–XVIII ст. з фондаў Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна, і сярод іх тры выданні Сімяона Полацкага. Супрацоўнікі запаведніка прыклалі шмат намаганняў для рэалізацыі ідэі музея-бібліятэкі, які стаў вынікам трохгадовых даследаванняў і пошукаў патрэбных дакументаў, матэрыялаў, экспанатаў. Большасць матэрыялаў, якія датычацца жыцця і дзейнасці Сімяона Полацкага, знаходзяцца ў архівах і бібліятэках Масквы і Санкт-Пецярбурга, але значная частка іх вядома даследчыкам. За вельмі кароткі час вопытнымі майстрамі Пецярбурга, Масквы, Мінска былі зроблены дзесяткі муляжоў кніг, факсімільных лістоў з вершамі Сімяона Полацкага.

Навуковыя супрацоўнікі запаведніка паставілі перад сабой мэту – зрабіць музей-бібліятэку жывым цэнтрам вывучэння спадчыны Сімяона Полацкага і іншых беларускіх асветнікаў¹ Музей-бібліятэка

¹ *Краско В. Д.* Музей-бібліятэка Сімяона Полацкага: ад ідэі да рэальнага жыцця //

Сімяона Полацкага – гэта музей комплекснага профілю з рысамі гістарычнага, мемарыяльнага і літаратурнага музеяў. Сутнасць навуковай канцэпцыі была ў спалучэнні мемарыяльна-гістарычнай часткі музея з работай навуковай бібліятэкі як неад’емнай часткі экспазіцыі.

Гістарычная частка экспазіцыі пабудавана паводле праблемна-храналагічнага прынцыпу. Біяграфія і творчасць Сімяона Полацкага прадстаўлена двума раздзеламі: 1) беларускі; 2) маскоўскі.

Беларускі перыяд жыцця і дзейнасці Сімяона Полацкага прадстаўлены наступнымі падтэмамі і комплексамі: вучоба ў Полацку, Кіеве, Вільні; прыняцце манаства ў Полацкім Богаяўленскім манастыры, праца настаўнікам у брацкай школе, літаратурная дзейнасць і прычыны ад’езду ў Маскву. Гэтыя этапы жыцця Сімяона Полацкага адзначаны на карце Еўропы XVII ст. Сімяон Полацкі (Самуіл Гаўрылавіч Пятроўскі-Сітняновіч; 1629–1680) – беларускі і рускі паэт, драматург, перакладчык, педагог, рэлігійны і грамадскі дзеяч – нарадзіўся ў Полацку ў 1629 г. Па меркаваннях даследчыкаў паходзіў з купецкага саслоўя. Пачатковую адукацыю атрымаў у Полацку. У 1637–1651 гг. – студэнт Кіева-Магілянскай калегіі (потым акадэміі), дзе яго настаўнікамі былі выдатныя ўкраінскія вучоныя і пісьменнікі Пётр Магіла, Лазар Барановіч, Гізель, Іяўлевіч, Галятоўскі, Каяловіч. У Кіеве ён атрымаў званне «дыдакакала» (настаўніка). У экспазіцыі прадстаўлена гравюра «Кіева-Магілянская акадэмія», партрэты Лазара Барановіча і Магілы, а таксама копіі падручнікаў XVII ст.: *«Евангелле вучыцельнае»* (Еўе, 1616); *«Буквар»* Бурцава (1634); *«Граматыка»* Смятрыцкага; *«Дыдакакалія»* XVII ст.; падручнік лацінскай мовы; кнігі Гізеля *«Мир с Богом»* (Кіеў, 1659), Галятоўскага *«Ключ разумения»* (Кіеў, 1659). Прадстаўлены шэраг ранніх вершаў Сімяона Полацкага 1640–1653 гг. на польскай і лацінскай мовах: «Знакі сямі планет...», «Карціна чалавечага жыцця», «Новаадкрыцці», «Аб чатырох порах года», «Месяцаслоў» – якія адлюстроўваюць яго першыя крокі ў літаратуры. Потым Сімяон вучыўся ў Віленскай езуіцкай акадэміі. У экспазіцыі прадстаўлена гравюра з выявай Вільні ў XVII ст., канспекты Полацкага «Кароткі курс паэтыкі». З 1656 па 1664 год Сімяон – настаўнік брацкай школы Полацкага Богаяўленскага манастыра. З прыходам Сімяона вакол Богаяўленскага манастыра згрупаваліся таленавітыя пісьменнікі, сярод якіх і яго былыя настаўнікі – іераманах Філафей Утчыцкі, Ігнацій Іяўлевіч (з 1655 г. ігумен Полацкага Богаяўленскага манастыра, апекаваўся над мясцовымі паэтамі, у тым ліку і над Сімяонам Полацкім), таленавітыя выхаванцы іх школы Васіль Яновіч, Сава Капусцін і інш. Фактычна, гэта была полацкая школа беларускіх

літаратараў і настаўнікаў. Перыяд школьнага настаўніцтва Сімяона ў Полацку прадстаўлены вершамі «Предисловие ко благочестивому читателю» (прычыны сыходу ў манастыр), «Семь свободных наук», шэрагам вершаў для дэкламацыі.

Падчас вайны 1654–1667 г. Сімяон Полацкі сімпатызаваў Расіі, вітаў цара Аляксея Міхайлавіча пры ўзяцці Полацка дэкламацыйяй «Метры», а таксама прысвяціў шэраг віншаванняў на ўзяцце іншых гарадоў. Гэты комплекс прадстаўлены вершамі Сімяона Полацкага «Взенто образ Наисвятейшей Богородицы с Полоцка до Москвы», «Прилог к преп. матери Евфросинии», «Стихи утешные к лицу единому».

З 1664 г. Сімяон Полацкі жыў у Маскве. Арганізаваў «лацінскую» школу пры Законаспаскім манастыры, заснаваў незалежную ад патрыяршай цензуры Верхнюю друкарню (1678 г.), быў першым прыдворным паэтам расійскіх цароў, выхавателем дзяцей Аляксея Міхайлавіча. Прапаведніцкая дзейнасць Сімяона Полацкага адбілася ў двух зборніках яго пропаведзяў «Обед душевный» (1675, выдадзены ў 1681) і «Вечеря душевная» (1676, выд. 1683 г.). Вынікам тэалагічна-арганізацыйных спрэчак стаў трактат «Жезл правления», накіраваны супраць стараверства. Аснову літаратурнай спадчыны Сімяона Полацкага складаюць два вялікі зборнікі, падрыхтаваныя ў канцы 1670-х, але выдадзеныя пасмяротна: «Вертоград многоцветный» і «Рифмологион». «Вертоград...» яшчэ пры жыцці Сімяона Полацкага быў адзначаны сучаснікамі як энцыклапедыя, з якой чарпалі веды па хрысціянскай сімволіцы, гісторыі, антычнай міфалогіі, тэалогіі. За год да смерці Сімяон працаваў над праектам рускай вышэйшай школы на ўзор Кіева-Магілянскай акадэміі. Але заўчасная смерць перашкодзіла гэтым планам. Памёр Сімяон Полацкі ў 1680 г. на 51-м годзе жыцця². Але ідэя Сімяона, хаця і ў вельмі скажоным выглядзе, была рэалізавана ў 1686 годзе, калі ў Маскве на Нікольскай вуліцы пачала працаваць Славяна-грэка-лацінская акадэмія. Пахаваны Сімяон Полацкі ў Законаспаскім манастыры ў Маскве, каля магілы паставілі дзве каменныя стэлы з эпітафіяй, якую напісаў Сільвестр Мядведзеў:

Зрай, человеце, сей гроб, сердцем умилися,
О смерти учителя славна прослезися:
Учитель бо zde токмо един таков бывый,
Богослов правый, церкве и догматы хранивый.
Муж благоверный, церкви и царству потребный,
Проповедию слова народу полезный
Симеон Петровский, от всех верных любимый,
За смиренномудрие преудивляемый...

Прадчуваючы блізкую смерць, Сімяон склаў завяшчанне. Сваю бібліятэку ён завяшчаў Полацкаму Богаяўленскаму, Маскоўскаму Зако-

² Сімяон Полацкі // Мысліцелі і асветнікі Беларусі. X–XIX стагоддзі. Энцыклапедычны даведнік. – Мінск, 1995. – С. 296–307.

наспаскаму, Кіеўскім Пячэрскаму і Брацкаму манастырам. Вядома ж, у Полацк гэтыя кнігі не трапілі, таму было вырашана ўзнавіць у Полацку бібліятэку Сімяона Полацкага.

Літаратурная, багаслоўская і навукова-асветная спадчына Сімяона Полацкага шматгранная і не перастае здзіўляць даследчыкаў сваёй энцыклапедычнасцю. Сам пісьменнік паспеў надрукаваць толькі некаторыя свае творы. У 1681–1683 гг., пасля смерці Сімяона, «*Обед душевный*» і «*Вечерю душевную*» выдаў яго паслядоўнік і сакратар Сільвестр Мядзведзеў. У экспазіцыі музея-бібліятэкі маскоўскі перыяд жыцця і дзейнасці Сімяона Полацкага прадстаўлены даволі шырока і наглядна і падзяляецца на два раздзелы і на некалькі вялікіх комплексаў. Першы раздзел складаецца з трох комплексаў:

Комплекс I. «Жыццё у Маскве, удзел у Вялікім Маскоўскім Саборы».

Прадстаўлены наступнымі матэрыяламі: факсімільнай копіяй гравюры XVII ст. з планам Масквы, мініяцюрай «Цар Аляксей Міхайлавіч» (факсімільная копія з рукапіснай кнігі XVII ст. «Тытулярнік»), хромалітаграфіяй «Заіконаспаскі манастыр», гравюрай з выявай патрыярха Нікана і кнігай Сімяона Полацкага «*Жазло праўлення*», выдана ў Маскве ў 1753 годзе.

Комплекс II. «Выхаванне царскіх дзяцей».

Тут можна ўбачыць мініяцюры з Тытулярніка XVII ст. з выявамі царэвічаў Сімяона, Аляксея, Пятра, цара Фёдара Аляксеўвіча; вершы Сімяона Полацкага «На рождение царевича Симеона» ў форме зоркі, «Вирши на рождение Петра», «Венец веры кафолическия» (прысвечаны царэўне Соф'і); кнігі «*Орел российский*» і «*Глас последний*» (копіі). Паліца з кнігамі «*Брашно духовное*» (Іверскі манастыр, 1666), Іаан Залатавуст «*Беседы на 14 посланий*» (Кіеў, 1623), Іаан Залатавуст «*Беседы на деяния апостольские*» (Кіеў, 1624), «*Устав*» XVII ст. і іншыя ствараюць вучэбную атмасферу таго часу³.

Комплекс III. «Апошнія гады жыцця Сімяона Полацкага».

Прадстаўлены факсімільнымі копіямі духоўнага завяшчання Сімяона Полацкага, рукапісам С. Мядзведзева «Эпітафія на смерць Сімяона Полацкага» (на 4-х аркушах) і «Прывілея» – праекта першай вышэйшай навучальнай установы ў Маскве і інш.

Другі раздзел – «Творчасць Сімяона Полацкага» – складаецца з некалькіх тэм.

Тэма I. «Рукапісныя зборнікі». Раскрываецца наступнымі экспанатамі:

1) муляж кнігі Полацкага «*Вертоград многоцветный*», факсімільныя копіі асобных аркушаў з кнігі «*Вертоград...*», вершы Сімяона Полацкага на тэмы маралі, духоўнасці, патрыятызму («Правда и

³ Шумовіч А. У. Выданні XVII ст. друкарні Кіева-Пячэрскай лаўры ў фондах НПГКМЗ // Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (па выніках навукова-даследчай работы ў 2003 г.). – Полацк: НПГКМЗ, 2004.

ложь», «Мудрость», «Богатство и нищета», «Родителям», «Добро», «Учитель» і інш.);

2) муляж кнігі *«Рыфмалагіён»* (рукапісны зборнік вершаў Сімяона Полацкага 1659–1680 гг.);

3) вершы Сімяона Полацкага, напісаныя ў стылі літаратурнага барока (у форме зоркі, крыжа, сонца, лабірынта, акраверша).

Сімяон Полацкі як драматург прадстаўлены ў экспазіцыі п'есамі «Комедия о блудном сыне» і «Беседы», а таксама гравюрай з выявай тэатральных дзеяў у XVII стагоддзі.

Шматграннасць асобы Сімяона Полацкага дазволілі яму праявіць сябе ў розных сферах рускага духоўнага жыцця 60–70-х гг. XVII ст. Адным з яго асноўных дасягненняў з'яўляецца кнігавыдавецкая дзейнасць. За чатыры гады, 1679–1683, заснаваная Сімяонам Верхняя друкарня выдала 6 кніг: *«Букварь языка словенска»* Сімяона Полацкага (1679), другое выданне *«Тестаменту Василя царя греческого»* (1680), *«Псалтырь рифмотворная»* Полацкага (1680), *«История о Варлааме и Иоасафе»*, *«Обед душевный»* Полацкага (1681) і *«Вечеря душевная»* яго ж (1683)⁴.

Аснову экспазіцыі музея-бібліятэкі складаюць кніжныя матэрыялы. У экспазіцыю ўведзены таксама і іншыя прадмты: прылады для пісьма (чарнільніцы, гусіныя пёры), падсвечнікі, ларэц для захоўвання казны, бюсты філосафаў, арфа, глобус XVII ст., якія дапамагаюць наведвальнікам паглыбіцца ў атмасферу эпохі, больш поўна ўспрымаць асноўную ідэю музея. Прадстаўлены таксама навуковыя працы сучасных даследчыкаў, прысвечаныя вывучэнню жыцця і дзейнасці Сімяона Полацкага А. Татарскага, Л. Званаровай, Елеонскай, Былініна, Сазонавай, У. Конана, Л. Сідаровіч і інш.

Экспазіцыя музея-бібліятэкі разлічана на розныя катэгорыі наведвальнікаў і на тры ўзроўні ўспрыняцця:

– азнаямляльна-сузіральны, які знаёміць у агульных рысах з асобай Сімяона Полацкага, яго дзейнасцю і творчасцю;

– навукова-даследчы, разлічаны на спецыялістаў (чытальная зала, навуковая бібліятэка);

– эстэтычна-выхаваўчы, скіраваны перш за ўсё на моладзь і дзяцей, з арганізацыяй масавых мерапрыемстваў.

Пабудаваная такім чынам экспазіцыя дае магчымасць выкарыстоўваць розныя формы работы з наведвальнікамі:

– экскурсія;

– музейна-педагагічныя заняткі (у рамках праграмы «У дапамогу настаўніку беларускай літаратуры» для 10 кл. і ў рамках праграмы «Полацказнаўства» для вучняў 5–7 класаў);

⁴ Шумовіч А. У. Выданні Сімяона Полацкага ў фондах Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка // Сімяон Полацкі: светапогляд, грамадска-палітычная і літаратурная дзейнасць (Матэрыялы II Міжнароднай навуковай канферэнцыі 18–19 лістапада 2004 г.). – Полацк: НППКМЗ, 2005. – С. 130–143.

— мерапрыемствы; такія як «Пасвячэнне ў рыцары гісторыі» (для вучняў 10 кл. Наваполацкага ліцэя) і ўручэнне дыпламаў выпускнікам Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта;

— творчыя сустрэчы з пісьменнікамі, паэтамі, прэзентацыі новых выданняў. У музея-бібліятэкі даўняе плённае супрацоўніцтва з мясцовымі літаратурнымі аб'яднаннямі «Наддзвінне», «Полоцкая ветвь», «ТВЛ».

У зале музея праходзяць навуковыя канферэнцыі НППГКМЗ, а таксама і міжнародныя, такія як «Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі», «Сімяон Полацкі: светапогляд, грамадска-палітычная і літаратурная дзейнасць», «Скарынаўскія чытанні» і інш.

Такім чынам, музей-бібліятэка Сімяона Полацкага — гэта жывы арганізм, які пастаянна развіваецца. На сённяшні дзень гэта адзін з самых наведваемых музеяў запаведніка.

Elena Shumovitch

**REPRESENTATION OF LIFE AND WORK
OF SIMEON POLOTSKY IN THE LAYOUT
OF THE MUSEUM-LIBRARY OF SIMEON POLOTSKY**

This article tells about the history of foundation of the Museum-Library of Simeon Polotsky, the peculiarities of its layout and means through which the many-sided work of the Educator is represented.